

Laudatio k 80. narozeninám doc. PhDr. Evy Opravilové, CSc.

Předškolní období – téma životní profilace

V říjnu 2008 jsme se sešli, abychom doc. Dr. Evě Opravilové, CSc., popřáli k jejím pětasedmdesátiletým narozeninám. Nebývá pravidlem, že je v řádu času vědeckému pracovníkovi znovu při dalším, teď již skutečně kulatém výročí, dopřáno oslavit ho v tak výtečné kondici při stálém univerzitním působení. Nebývá pravidlem, ale doc. Dr. E. Opravilová z tohoto pohledu začíná nastolovat nová pravidla a normy. Její výročí jsme opět oslavili 4. října 2013.

Před pěti lety jsem měla tu čest se zamyslit nad odborným během života Evy Opravilové, takže nyní nebudu opakovat všechna jednou již vyřčená fakta. Přesto však je dobré si připomenout, že Eva Opravilová je uznávanou osobností české i evropské předškolní výchovy a její vědecké snažení na tomto poli vykazuje komplexní teoretický charakter. V roce 2009 byla za „dlouhodobou vynikající pedagogickou, výzkumnou a publikační činnost a celoživotní popularizaci předškolní pedagogiky“ oceněna medailí MŠMT I. stupně. V pařížské národní knihovně Françoise Mitteranda se její jméno objevuje jako jediný český reprezentant uvedený ve vztahu k předškolní výchově.

Vystudovala obor pedagogika a psychologie na Pedagogické fakultě UK a promovala v roce 1955. Po kratší praxi v mateřské škole vstoupila od roku 1960 na vysokoškolskou půdu, které nepřestala být věrna až do současnosti (od roku 1964 opět pod názvem Pedagogická fakulta UK v Praze). V roce 1967 dosáhla vědecké hodnosti kandidáta věd a od roku 1967 přednáší na Pedagogické fakultě jako svém domovském pracovišti. Teprve o třiaadvacet let později, v roce 1990, se mohla habilitovat na PedF UK jako docentka pedagogiky. Tuto dlouhou přestávku v odborné kariéře zapříčinily její politické postoje, zvláště pak podpis pod článkem *2000 slov v pedagogice* v roce 1968. Svou sounáležitost s fakultou promítla do toho, že se ujala jako proděkanka pro studium na Pedagogické fakultě v letech 1991–1994 pod prvním demokraticky zvoleným děkanem po 42 letech prof. J. Kotáskem nápravy minulosti a hledání standardních demokratických způsobů studia na vysokých školách.

Její odborná činnost čítá kolem tří set publikací – od drobných studií, monografických celků až k rozsáhlým koncepčním počínům. Zvláště svými monografiemi přispívala k promítnutí aktuálních teoretických poznatků do praktické výchovné roviny rodiny a školy. Z publikační činnosti výběrově připomínám jen nejvýznamnější:

- Soubor učebnic pedagogiky pro 1.–4. ročník středních pedagogických škol (1986).
- *Úvod do předškolní pedagogiky* (za spoluautorství A. M. Dostála, 1. vyd., 1985, 2. doplněné vyd., 1988) byl oceněn Cenou rektora za nejlepší vysokoškolskou učebnici.
- *Friedrich Froebel: O výchově člověka* (1982).
- Úvodní studie k *Základním problémům předškolní výchovy* z roku 1983.
- *Jaro, Léto, Podzim a Zima v mateřské škole* (1998). Všechny čtyři díly pak vyšly souborně pod názvem *Rok v mateřské škole* (2003, spolu s V. Gebhartovou), který je příspěvek ke kurikulu české předškolní výchovy a osobnostní filozofie rozvoje dítěte. V preambulích jednotlivých ročních období formuluje E. Opravilová vlastní pojetí současné české předškolní výchovy. To se promítá do vyjádření základních tezí Osobnostně orientovaného modelu pojetí předškolní výchovy.

Práce vydané po roce 2000:

- *Předškolní pedagogika I. Smysl a proměny dětství* (2001), *Předškolní pedagogika II. Hra* (2003) a *Studijní texty k předškolní pedagogice s úvodem do pedagogiky* (2000, spolu s J. Kropáčkovou) jsou vysokoškolskými texty určenými posluchačům pedagogických oborů.
- Velkým tématem je vytvoření současné české filozofie předškolní výchovy, která je dovedena do podoby osobnostně orientovaného modelu předškolní výchovy, v němž se snoubí jak česká domácí tradice, tak základní demokratické principy přístupu k dítěti. Je její zásluhou, že tato filozofie od konce 90. let XX. století byla učitelkami i učiteli předškolních zařízení přijata jako filozofie vůdčí. V publikaci *Pojetí, smysl a základní orientace předškolní výchovy* (2001a) syntetizuje a precizuje předvedčení o správnosti postavit proti učebně disciplinárnímu modelu předškolní výchovy model osobnostně orientovaný. Konstatuje, že „výchova nejmladší generace je vesměs spojována s nadějí na obnovu základních duchovních a kulturních hodnot společnosti. Proto by otázky preprimárního vzdělávání měly být řešeny v rámci koncepce celého vzdělávacího systému a právo na účast v tomto vzdělávání by mělo být zákonně zajištěno pro všechny děti.“ (Opravilová, 2001a, s. 139)

Zvláštní kapitolu tvoří práce v oblasti literatury pro děti a spolupráce s nakladatelstvím Albatros a s televizním vysíláním v rámci umělecko-naučných pořadů pro děti předškolního věku nepřetržitě od roku 1997 (52 dílů encyklopedie *Kostičky*) a pro děti mladšího školního věku je určen od roku 2002 pořad *Modrovous*.

Výzkumnou činnost mohla E. Opravilová projevit odlišně před a po roce 1989. Stála u zrodu vysokoškolského studia předškolní pedagogiky na Pedagogické fakultě UK v Praze, kde bylo povoleno toto studium otevřít v roce 1970 jako první v republice a její zásluhou byl postupně propracován plán vysokoškolského studia v podmínkách po roce 1989. Od roku 1988 E. Opravilová připravovala argumentaci, jež by doložila potřebu vzniku odborného pracoviště, které by se systematicky zabývalo otázkami výchovy dítěte předškolního věku. Na základě jejích podkladů bylo toto pracoviště v rámci katedry pedagogiky ustaveno jako laboratoř výchovy a vzdělávání dítěte předškolního věku v roce 1988. Od roku 1990 byla laboratoř proměněna na oddělení katedry, do jehož čela byla E. Opravilová postavena.

Oddělení předškolní výchovy se stalo, díky přítomnosti E. Opravilové, nositelem i řešitelem několika grantů, z nichž nejvýznamnější byl ten, jenž vytvořil koncepci současné předškolní výchovy – *Osobnostně orientovaný model předškolní výchovy* (1991–1993).

Osobnostní orientace v české předškolní výchově se opírá o snahu konstituovat pojetí dítěte a práci s ním na základě zdůrazňování dítěte jako individuální bytosti s respektováním jeho přirozených potřeb, vývojových zákonitostí i sociálních a mravních konstant. Příklon k této orientaci se snaží překonat negativa disciplinárně direktivního modelu pojetí předškolní výchovy, typického pro období mezi lety 1948–1989 u vědomí toho, že i toho období neveslo do práce s předškolním dítětem pouze negativa.

Osobnostně orientovaná filozofie předškolní výchovy je si vědoma nebezpečí naprosto volného, nezávazného a bezbřehého přístupu k dítěti předškolního věku i někdy poněkud zavádějícího hesla nesprávně vykládané svobody dítěte. Rovněž je zřejmé, že nelze jednoduše převzít některé z relativně dobře fungujících zahraničních modelů, pokud s nimi nepřevezmeme také jejich celé filozofické a kulturní zázemí. (Opravilová & Gebhartová, 1998, s. 20)

Je svým způsobem i životní satisfakcí, že se mohla podílet na strategických dokumentech sloužících k rozvoji předškolního školství i přípravy pedago-

gických pracovníků pro ně. Jedná se o *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání* a dále o *Přípravné vzdělávání učitelek mateřských škol*.

V posledních pěti letech její odborný zájem osciluje mezi třemi základními tématy:

- (1) Smyslem předškolního dětství, jeho pojetím, možnostmi, riziky a limity.
- (2) Tradicí české předškolní výchovy a jejím odkazem současnosti.
- (3) Bojem za zachování MŠ jako instituce kvalitní a svobodné pro děti i učitele (práce v poradním sboru MŠMT při úpravě RVP PV, odmítání standardů v PV, apel na odmítání návratu charakteristik jednotného direktiva MŠMT na školu a jakoukoli podobu jednotné školy).

Zamyslíme-li se nad jejím pojetím těchto fundamentálních témat, je třeba podtrhnout několik základních tezí.

První téma. Smyslem předškolního dětství se E. Opravilová v poslední době zabývala v souvislosti s diskusemi kolem pojmu předškolní vzdělávání na půdě EU. Eva Opravilová toto téma evokovala jako podnět k diskusi, neboť se domnívá, že nebyly podrobněji specifikovány charakteristické rysy předškolního vzdělávání a jeho hodnota. Vyjadřuje přesvědčení, že cíle, odrážející hodnotu vzdělání předškolního dítěte, byly vždy závislé na tom, jakou hodnotu společnost dětství přisuzovala. Úvahy o smyslu a hodnotě vzdělání v současnosti charakterizují dva rozdílné přístupy. První, který reprezentuje profesionálně pedagogický přístup, akcentuje obecně lidsky rozvíjející a kulturační pojetí vzdělání jako široce pojatou přípravu pro budoucí život. Druhý přístup, typický spíše pro zástupce současné řídicí ekonomické a politické sféry, preferuje spíše pragmatické, užší a profesně orientované pojetí vzdělání. V osobnostně rozvíjejícím pojetí má předškolní vzdělávání vytvářet předpoklady dítěte k tomu, aby ze své pozice přijalo svět, kterému rozumí a v němž se může podle svých sil a schopností mezi ostatními uplatnit. Výchova v tomto duchu má být především výzvou, aby jedinec dokázal na sebe klást nároky a nespolehal se, že bude veden, řízen a směřován.

E. Opravilová varuje před zúženým pojetím, které staví do popředí cílovou orientaci, zaměřenou přímo na vytváření určitých dispozic, které jsou rozhodující pro časově plánovanou využitelnost a uplatnění jedince. Obává se takového výchovného působení, které se koncentruje hlavně na vytváření předpokladů pro přechod do první třídy základní školy; obává se takového vzdělání, které se zaměřuje především na to, co bude dítě potřebovat později

ve škole. Klade si otázku, jaké má dnešní dítě předpoklady vyrovnat se s nároky na vzdělání, co máme dnes požadovat ve vzdělání předškolního dítěte za základní osu systematického vzdělávání, a zdůrazňuje, že povinnost pedagoga je chránit dítě před nároky vzdělávání, jejichž důsledkem je, že v některé oblasti dítě dozrává předčasně a zbytečně rychle, v jiné naopak zaostává s tím, že dle jejího pohledu současný trend odkladů školní docházky neznamená, že se děti vzdělávají a rozvíjejí hůř a pomaleji, ale že se jednotlivé složky osobnosti rozvíjejí nevyváženě.

Druhé téma. K otázce tradic české předškolní výchovy jako oblasti zájmu E. Opravilové je třeba zdůraznit nepopiratelný fakt, že se historií předškolní výchovy E. Opravilová zabývá dlouho. Je však pravda, že zvláště v posledním období nabývá tento aspekt mnohem výrazněji na zřeteli, neboť právě životní moudrost a nadhled, který se snoubí až s určitou životní etapou, osobní životní zkušenost a etické ukotvení s hlubokým odborným ponorem nám většinou umožňuje si teprve tehdy uvědomit, ale i procítit vědomí odpovědnosti a sounáležitosti s domácí tradicí výchovy a pokusit se pro toto porozumění získat co největší okruh následovníků. Proto E. Opravilová spolu s J. Uhlířovou vydaly 3 díly skript v roce 2010, 2012 a 2013 s názvem *Předškolní výchova v zrcadle pramenů I., II., III.* Tematika je zaměřena na 20. století, k němuž dosud nebyly publikovány hluboké zásadní analýzy. Autorky se oprávněně domnívají, že právě a jedině studium pramenů může přinést skutečné porozumění, ale vzbudit u čtenáře i kontinuitu poučené sounáležitosti, a tudíž odpovědnosti.

V souvislosti s hromadnou výchovou tak, jak se s ní v průběhu druhé poloviny 20. století setkáváme, však E. Opravilová zdůrazňuje i určitá rizika, kterých si pedagogové mnohdy ani nebyli vědomi. Zaměstnání ve skupině setotivětšinou neobejde bez omezení jednotlivého dítěte v zájmu fungování celé skupiny. Individuální svoboda a nezávislá činnost malého dítěte, charakteristická pro rodinné prostředí, je nahrazena záměrem organizované činnosti a dostává se pod veřejnou kontrolu. E. Opravilová upozorňuje na vznikající nebezpečí, že výchovný záměr nedokáže dostatečně citlivě zhodnotit zájmy, možnosti a potřeby každého dítěte a že bude možno s dítětem manipulovat, i když tato manipulace vychází vesměs z dobrých úmyslů. Mnohdy „užitečné“ a „dítěti obecně prospěšné“ činnosti vytěsňují přirozené aktivity. Společná výchova často přispívá k omezování individuálních zájmů a spontaneity. Vychází především z vnější regulace dětského chování a důrazu na přizpůsobení se, což umožňuje děti nejen rozumně vést, ale i přímo ovládat.

Evropská diskuse o smyslu a proměnách dětství se táhne od 50. let 20. století a pohybuje se jak v linii odborníků, tak i rodičů. Někteří rodiče preferují spíše spokojenost dítěte a chtějí mu dopřát šťastné a nenáročné dětství. Z obavy před omezením dítěte mu ponechávají neohraničenou volnost a žádný konkrétní výkon od dítěte nepožadují. Stále více rodičů však zastává utilitárnější postoj. Přírozenou schopnost dítěte učit se a seznamovat se s něčím novým využívají k zesílenému intencionálnímu působení. Tento způsob většinou nutí dítě podřídit se prestižním záměrům, módním trendům a vlivu společenských tendencí. E. Opravilová varuje před pragmatickým přístupem k úspěchu dítěte, který je spojen s nebezpečím přetěžování a důrazem na nepřiměřené a neurotizující podněty. Varuje před tím, že je dnešní dítě zahlceno podněty a nemá dostatek času, aby si je zpracovalo, roztrídilo a uspořádalo. Úspěch a výkon se staly cílem a ne cestou, jak se vyrovnávat s překážkami.

Třetím tématem je boj za zachování MŠ jako svobodné a kvalitní instituce pro děti i učitele. Její expertní posudky jsou promítány do práce v poradním sboru MŠMT při úpravě RVP PV, odmítání standardů v PV, apel na odmítání návratu jednotného direktiva MŠMT na školu a jakoukoli podobu jednotné školy, ale i hledání argumentů pro udržení kvality předškolní výchovy vůči pragmatickým politickým tlakům viz dětské skupiny. Tady se snoubí pokus pozitivně ovlivnit politiku znalostí teorie. Stojí to mnoho sil a výsledky často neodpovídají vloženému úsilí. Rozčarování nad některými opatřeními přijatými decizní sférou však E. Opravilové nezabránilo, aby se vzdala svých argumentů opřených o osobní postoje a podporovaných odbornou veřejností.

Rozhlížíme-li se nad dílem Evy Opravilové, musíme být udiveni její mnohostranností. Její dílo svědčí o neobyčejném rozhledu a vědecké erudici, ale snoubí se i s láskou ke zvolenému tématu.

Na závěr si dovoluji krátkou osobní vzpomínku. S Evou Opravilovou jsem se osobně setkala poprvé při schůzi OMEP v roce 1968 v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze, kdy jsem jí byla představena Dr. Věrou Mišurcovou.

Teorii předškolní pedagogiky jsem se začala výrazněji věnovat od roku 1980, kdy jsem začala působit na Střední pedagogické škole v Praze. Tehdy jsem s povděkem kvitovala vydání publikace *Úvod do předškolní pedagogiky* (A. M. Dostál, E. Opravilová) v roce 1985, neboť to byl jeden z prvních titulů vysoké teoretické úrovně a navíc titul české provenience, bez znatelného sovětského vlivu. Od studia tohoto textu se začal odvíjet můj vlastní vývoj pohledu na předškolní výchovu a vzdělávání.

Zátěžovým setkáním pro mne byla situace, kdy Dr. E. Opravilová byla v roce 1986 přidělena mé maturitní třídě na SPgŠ, kde jsem byla třídní profesorkou, jako předsedkyně maturitní komise. Obavy a ostych před její erudicí mne v této situaci tak svazovaly, že se mi zdálo, že má role zkoušejícího se brzy promění v roli zkoušeného. Díky jejímu porozumění a laskavosti však byl můj stres překonán a odtud se již datují naše časté kontakty. Jsem ráda, že jsme se mohly od roku 1990 setkávat již na půdě stejné katedry PedF UK.

Lidsky pro mne znamená charismatickou osobnost, která podřídila péči o vzdělávání učitelek a učitelů celé zaměření své životní kariéry a tuto péči zúročila povýšením předškolní pedagogiky na obor univerzitního studia.

A tak na závěr je jí nezbytné popřát hodně zdraví, duševní svěžesti a pohody a chuti ještě psát, neboť při takovéto odborné a lidské zralosti každá studie, která by zůstala nedopsána, bude považována za ztrátu pro českou předškolní výchovu.

Jana Uhlířová
Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta,
Katedra primární pedagogiky

Literatura

- Dostál, A., & Opravilová, E. (1985). *Úvod do předškolní pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Opravilová, E. (1982). *Friedrich Froebel: O výchově člověka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Opravilová, E. (1983). *Základní problémy předškolní výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Opravilová, E. (2001a). Pojetí, smysl a základní orientace předškolní výchovy. In Z. Kolláriková & B. Pupala (Eds.), *Předškolní a primární pedagogika* (s. 123–140). Praha: Portál.
- Opravilová, E. (2001b). *Předškolní pedagogika I. Smysl a proměny dětství*. Liberec: TU Liberec.
- Opravilová, E. (2003). *Předškolní pedagogika II. Hra*. Liberec: TU Liberec.
- Opravilová, E., & Gebhartová, V. (2003). *Rok v mateřské škole: učebnice pro pedagogické obory středních, vyšších a vysokých škol*. Praha: Portál.
- Opravilová, E., & Gebhartová, V. (1998). *Léto v mateřské škole*. Praha: Portál.
- Opravilová, E., & Kropáčková, J. (2000). *Studijní texty k předškolní pedagogice s úvodem do pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Opravilová, E., & Uhlířová, J. (2010). *Předškolní výchova v zrcadle pramenů I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.

- Opravilová, E., & Uhlířová, J. (2012). *Předškolní výchova v zrcadle pramenů II*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Opravilová, E., & Uhlířová, J. (2013). *Předškolní výchova v zrcadle pramenů III*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Opravilová, E. (2013). Počátky české teorie předškolní výchovy. *Poradce ředitelky mateřské školy*, 1(5), 18–21.
- Uhlířová, J. (2008). Úcta k dítěti – životní leitmotiv Evy Opravilové. In J. Kropáčková & J. Uhlířová (Eds.), *Dítě předškolního věku dnes a dříve* (s. 83–89). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.

Trnková, K., et al. (2014). *Psaní odborných textů. Průvodce tvorbou ročníkové práce na Ústavu pedagogických věd FF MU*. Brno: MU.

Studijní text slouží jako průvodce kurzem Ročníkových prací. Na rozsáhlejší prostor, než jaký je dán přednášejícím na přednášce, objasňuje klíčová témata kurzu zpracovaná v jednotlivých kapitolách. K tomu nabízí také příklady dobrých studentských prací, ale i cvičení na rozvoj dovednosti psát a posuzovat odborný text. Jeho cílem je poskytnout studentům studijní oporu pro proces psaní, kterou budou mít po ruce ve chvíli, když bude jejich text vznikat a když budou potřebovat něco si ujasnit či znovu promyslet to, co zaznělo na přednášce. Najdete zde kapitoly pojednávající o tom, co je a co není odborný text (Petr Novotný), jak jej strukturovat (Kateřina Lojdrová), jakým způsobem pracovat s odbornou literaturou (Klára Šedřová) a také, jak se připravit na obhajobu své práce (Roman Švaříček). Na tato témata navazuje téma „technické“, a to jak zálohovat data, aby vaše práce nepřišla vniveč (Jiří Zounek). Nad rámec kurzu ročníkových prací jde kapitola poslední, která již odkazuje na další z kroků, které studenty čekají na cestě k získání bakalářského titulu, a to k přípravě a realizaci výzkumného projektu bakalářské práce (Kateřina Trnková). Bereme ji jako příležitost zrekapitulovat jednotlivé kroky na jednom místě a umožnit tak studentům získat představu o tom, co je při realizaci výzkumu čeká. V příloze pak najdete závazné dokumenty, které je třeba při psaní ročníkových, resp. bakalářských prací respektovat (citační normu, požadavky na ročníkové práce a Standard pro psaní bakalářských prací na ÚPV FF MU).